

Jegyzetek

A Petőfi Kör „A volt partizánok és illegális pártmunkások baráti találkozója a budapesti fiatal értelmiségiekkel” címen meghirdetett rendezvényének jegyzőkönyve hiányosan maradt fenn. Jelen közlés a Hegedűs B. András birtokában fennmaradt eredeti gépirat alapján készült, mely megegyezik a Párttörténeti Intézet Archivumában őrzött példánnyal (az összehasonlítást, Ólmosi Zoltán az intézet munkatársa tette lehetővé számunkra, amit ezúton köszönünk meg).

Más vitáktól eltérően a Petőfi Kör e rendezvényén elhangzottakat nem gyorsíró jegyezte, hanem magnetofonra vették fel. Korabeli technikai hiba miatt nem maradt fenn Kiss Károly megnyitóbeszéde, Máté György és Andrásfi Gyula felszólalása, Ujhelyi Szilárd zárszavának második, nagyobb része, Mező Imre zárszavának teljes szövege és Kiss Károly zárszavának eleje. Akkori sajtótudósítások segítségével megkíséreltük a hiányzó szövegrészek tartalmának felidézését. Ez a szövegválogatás a kötet *Függelékének* elején található.

- ¹ Vándor-kórus: 1936-ban Vándor Sándor (1901–1945) karmester, zeneszerző vezetésével alakult munkaskórus. 1945 után újjáalakult, de az ötvenes években szünetelt tevékenysége.
- ² Természetbarátok Turista Egyesülete (TTE) 1910-ben szociáldemokrata-szak szervezeti kezdeményezésű egyesület. A két világháború között túrái és találkozói az illegális kommunista mozgalom számára fontos találkozási és képzési lehetőséget jelentettek.
- ³ A Népi Kollégiumok Országos Szövetsége a felszabadulás után a Györffy Kollégium korábbi kezdeményezése nyomán országszerte létrejött népi kollégiumok összefogására alakult 1946. július 16-án. 1949 őszén, a Rajk-per után — miután megelőzőleg az MDP vezetése különféle hibáiért a mozgalmat élesen bírálta — a NÉKOSZ-t feloszlatták, s a népi kollégiumokat állami diákotthonokká alakították át.
- ⁴ A Rajk-per volt a legjelentősebb olyan hazai per, amely kommunista vezetők ellen irányult. 1949 májusának közepén egyelőre tisztázatlan nemzetközi összefüggések és ösztönzések nyomán Szőnyi Tibornak, az MDP KV Káderosztálya vezetőjének letartóztatásával kezdődött a letartóztatási hullám, amely száznál több olyan kommunista politikust érintett, akik 1945 előtt külföldi emigrációban éltek Nyugaton, ill. a párt hazai illegális munkájában vettek részt. Rajk László külügyminiszter volt a vádlottak legjelentősebbike: az 1949. szeptemberben tartott tárgyaláson elsőrendű vádlottként azzal vádolták, hogy a háború

előtt a hazai rendőrség, ill. a Gestapo besúgója, utána a nyugati államok és Jugoszlávia kémje volt, utóbbi minőségében államcsínyt készített elő. (A vádak egy korábbi verziója a jugoszláv kémkedés vádját nem tartalmazta, hanem „trockista ügynök”-ként említette Rajkékát.) A Rajk-perben hozott ítélet nyomán 1949. okt. 15-én kivégezték Rajk Lászlót, Szőnyi Tibort és Szalai Andrást, okt. 24-én pedig az ügyben szereplő katonai személyeket (Pálffy György, Korondy Béla, Németh Dezső, Horváth Ottó). A Rajk-per előkészítésében és a vádak kidolgozásában Rákosi Mátyás személyesen vett részt, s jelentős — talán kezdeményező — szerepe volt a szovjet állambiztonsági és politikai vezetőknek is.

- ⁵ Petőfi-brigád: Tito partizánhadseregének főleg magyarokból álló alakulata.
- ⁶ Szalai András (1917–1949) vasesztergályos, kommunista politikus, az illegális Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) tagja. 1945 után az MKP újpesti szervezetében dolgozott, majd az MDP KV Káderosztályának helyettes vezetője lett. 1949-ben letartóztatták, a Rajk-perben halálra ítélték és kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.
- ⁷ „Álmatlan éjszaka”: irónikus utalás Rákosi Mátyás 1949. szeptember 30-án a párt nagybudapesti aktívája előtt a Rajk-ügyről elmondott beszédének egy híres kitételére: „Nem is volt könnyű a felgöngyölítés kidolgozása és megvallo-
m, hogy sok álmatlan éjszakámba került, amíg a végrehajtás terve alakot öltött.” (Ld. Rákosi Mátyás: „A Rajk-banda megsemmisítésének tanulságai és népi demokráciánk erőinek növekedése”. *Társadalmi Szemle*, 1949. 10.sz. 647.o.)
- ⁸ Sziklai Imre 1955 májusáig a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Marxizmus-Leninizmus Tanszéke filozófiai szakcsoportjának adjunktusa volt.
- ⁹ Az MDP KV 1956. március 12–13-i ülésén Rákosi Mátyás tartott beszámolót az SZKP XX. kongresszusáról. (Az 1956. február 14–25. között Moszkvában tartott kongresszuson Rákosi vezette a magyar delegációt.) Rákosi beszámolója és az ülés határozata, melyről a felszólaló feltehetőleg beszél, olyan kijelentéseket tartalmazott, hogy a szovjet pártkongresszus nyomán Magyarországon semmi-
féle változtatásra nincs szükség, mert az csak megerősítette az MDP 1953 és 1955 márciusa óta folytatott helyes politikáját. (A határozatot ld. *Szabad Nép*, 1956. márc. 15.)
- ¹⁰ 1953 június közepén magyar pártküldöttség utazott Moszkvába Rákosi Mátyás vezetésével, ahol az SZKP KB Elnökségével folytatott tárgyalásokat. Ennek során a szovjet vezetők (Hruscsov, Malenkov, Berija, Molotov, Kaganovics stb.) váratlanul éles bírálatban részesítették a magyar vezetés gazdaság- és társadalompolitikáját, a törvényesség tömeges megsértését, stb. A megbeszélés eredményeképpen született az MDP KV 1953. június 27–28-i ülésének határozata;

ezt először 1985-ben közölte teljes egészében a *Hírmondó* c. szemizdat folyóirat, majd 1986. 4. számában a *Propagandista* c. pártfolyóirat. A határozat új gazdaságpolitikát, kiegyensúlyozott iparfejlesztést, a mezőgazdaság — beleértve az egyéni gazdaságokat is — fokozott támogatását tűzte ki célul. Részletesen elemezte a korábbi, Rákosi-fémjelezte pártvezetés súlyos hibáit. Tartalmazta a társadalommal szembeni „hadiállapot” megszüntetésének első lépéseit: részleges amnesztiát, az internálótáborok felosztatását, a kitelepítettek hazaengedését, a kuláklista eltörlését, az erőszakkal szervezett tsz-ekből való kilépés lehetőségét. A határozat fő elemei, az ugyanekkor a szovjet vezetés által kijelölt új miniszterelnök, Nagy Imre 1953. július 4-i parlamenti beszédéből váltak a társadalom előtt ismeretessé. Nagy Imre kormányprogramját, a júniusi határozat irányvonalát nevezték a későbbiekben „új szakasz”-nak, „júniusi út”-nak.

- 11 Zsitvay Tibor (1884–1969) jogász, 1929–1932 között igazságügyminiszter.
- 12 Rajk Lászlót 1949. május 30-án tartóztatták le; feleségét valamivel később ugyancsak letartóztatták.
- 13 Mód Péter (1911–) tanár, politikus. Résztvett a francia ellenállási mozgalomban, 1947–49 között a Külügyminisztérium tanácsosa. Hamis vádak alapján 1949-ben letartóztatták és elítélték; 1954-ben szabadult ki. 1956–62 között Magyarország ENSZ-nagykövete, majd (1968-ig) külügyminiszterhelyettes.
- 14 1955. novemberében az MDP KV ülésén hozott határozat alapján tájékoztatták a párttagságot a magyar jugoszláv viszonyról és a Rajk-perben elítéltek rehabilitációjáról. (A kommunista vezetők elleni perekben a rehabilitáció — huzavonákkal ugyan, — de már 1953 végétől folyt.) A határozat a Rajk-ügyért való felelősséget részben Péter Gáborra, az Államvédelmi Hatóság volt vezetőjére — a határozat szerint „Berija cinkosára” —, részben Rajk Lászlóra magára igyekezett hárítani azzal, hogy „eltitkolta” a párt elől első, 1931-es letartóztatása „súlyos körülményeit”.
- 15 Rajk Lászlót először 1931-ben tartóztatták le, mint az illegális kommunista párt Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkar sejtjének egyik vezetőjét.
- 16 Minden bizonnyal Aczél Tamás (1921–) íróról van szó, aki a közönség soraiban ül. Az utalás Aczél Kossuth- és Sztálin-díjára vonatkozott; az író ebben az időben egyébként már régóta a Nagy Imre köré csoportosult kommunista-reformer írók egyik vezető képviselője volt.
- 17 Az MDP nagybudapesti aktívaülését 1956. május 18-án tartották a Sportcsarnokban. Ez volt Rákosi Mátyás utolsó nyilvános szereplése; itt ismerte el személyes felelősségét a Rajk-perben és a törvénytelenésekben.

- ¹⁸ Bíró Zoltán Rákosi Mátyás fivére, 1956-ban a Pártfőiskola igazgatója.
- ¹⁹ Andics Erzsébet (1902–1986) történész, kommunista politikus. 1918-tól a KMP tagja, a két világháború között szovjet emigráns. 1946–53 között a Pártfőiskola igazgatója, 1948–56 között az MDP KV tagja. 1954–56-ban a MDP KV Tudományos és Kulturális Osztályának vezetője.
- ²⁰ Dobó János (1921–) vegyész, a második világháború alatt a svájci-magyar kommunista emigráncsoport tagja. 1949-ben letartóztatják és a Rajk-ügy egyik ún. mellékkerében 15 évi börtönre ítélik. 1954-ben rehabilitálják.
- ²¹ Ács Tamás (1920–1990) orvos-biológus, svájci emigráns a háború alatt, 1946 után a Pártfőiskola tanára. 1949-ben letartóztatják és a Rajk-ügy mellékkerében 12 évi börtönre ítélik. 1954-ben rehabilitálják, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Szövet- és Fejlődéstan Intézetének professzora lesz.
- ²² Becski Hanna (1925–) pszichológus. 1945 után a Pártfőiskola oktatója, a DISZ apparátusának munkatársa. 1950-ben hamis vádak alapján letartóztatják és internálják. 1953-ban szabadul, 1956 után Franciaországban él.
- ²³ Orbán László (1912–1978) jogász, kommunista politikus. Az illegális párt egyik vezetője, 1945 után az MKP (MDP) agit-prop. osztályának vezetője, 1950–56 között az Oktatásügyi Minisztérium főosztályvezetője. 1956 után az MSZMP KB osztályvezetője, művelődésügyi államtitkár, majd miniszter.
- ²⁴ Soós Levente pártfőiskolai tanár, marxizmus oktató, a Márciusi Front mozgalom résztvevője.
- ²⁵ Nemes László (1919–) illegális kommunista, 1956-ban a Színművészeti Főiskola marxizmus tanszékének oktatója.
- ²⁶ A Vasas Szakszervezet Magdolna (ma: Koltói Anna) utcai székháza a baloldali szociáldemokraták egyik központja volt.
- ²⁷ Madách Imre *Az Ember tragédiája* c. drámáját az ötvenes években nem játszották Magyarországon, mivel a kultúrpolitikai vezetés „pesszimistának” ítélte. 1954-ben a júniusi politika jegyében a Nemzeti Színház mutatta be, de az 1955 tavaszi Rákosi-restauráció nyomán ismét lekerült a műsorról.
- ²⁸ Kommunista reformer írók és művészek 1955 októberében memorandumot intéztek az MDP Központi Vezetőségéhez, amelyben tiltakoztak a kulturális életbe való adminisztratív beavatkozások ellen. (Szövegét ld. *Irodalmi Újság*, 1956. okt. 6.) A KV a pártellenzék e jelentős csoportjának akciója után hozta 1955 november végi határozatát „az irodalomban mutatkozó jobboldali jelenségekről”. (Szövegét ld. *Társadalmi Szemle* 1955. 11.sz. és *Irodalmi Újság*, 1955. dec. 10.) A

határozat az említett csoport tagjait „pártellenes, frakciós csoportosulásnak” nevezte; a dokumentumot élesen ellenséges hangulatú aktívaülésem ismertették az írókkal. 1955 decemberében a memorandum létrehozásában aktív szerepet játszó írók és újságírók súlyos pártbüntetéseket kaptak, e kampány során zárták ki a pártból Nagy Imrét.

- 29 A „csillaghegyi nyomozó” az ún. csendőrnemzet központ kihallgató épülete volt, Fő u. 2.sz. alatt, egy villában; később a kihallgatásokat a csillaghegyi nyomdász-üdülőben is folytatták.
- 30 Rákosi Mátyást 1926. augusztusi, 8 és fél évi börtönre szóló ítéletének letöltése után nem engedték szabadon, hanem 1935. jan. 21-én újra bíróság elé állították a Tanácsköztársaság alatti szerepe miatt. (A szociális termelés népbiztosa volt.) Nemzetközi tiltakozó mozgalom hatására nem ítélték halálra; 1935. febr. 8-án életfogytiglani büntetést kapott. 1940. okt. 31-én — cserébe a cári hadsereg által zsákmányolt 1848-as honvédszászlókért — Magyarország kiadta a Szovjetunióknak.
- 31 Törekgy Géza (1873–1961) jogász, bíró, 1926–34 között a budapesti büntető törvényszék, 1937–44 között a Kúria elnöke. A rögtönítélő bíróság elnöke volt Sallai Imre és Fürst Sándor (ld. a következő jegyzetet) perében.
- 32 Sallai Imre (1897–1932) magántisztviselő, kommunista politikus. A KMP alapító tagja, a Tanácsköztársaság alatt a Belügyi Népbiztosság politikai osztályának helyettes vezetője. Bécsi, majd moszkvai emigráció után 1931-től a KMP Titkárságának hazai vezetője. 1932. júliusában letartóztatják, statáriális tárgyaláson halálra ítélik és kivégzik.
- Fürst Sándor (1903–1932) tisztviselő, kommunista politikus. 1926-tól KMP-tag, 1929-től a Titkárság tagja. 1932 júliusában Sallai Imrével együtt letartóztatják, statáriális tárgyaláson halálra ítélik és kivégzik.
- 33 Földes Ferenc (1910–1943) filozófus, publicista. 1932-től a KIMSZ és az Országos Ifjúsági Bizottság egyik vezetője. 1941-től a Népszava munkatársa, a Történelmi Emlékbizottság egyik létrehozója. 1942-ben büntetőszázaddal a frontra került, ahol életét vesztette.
- 34 Lukács László (1906–1944) költő. 1930-tól illegális kommunista. A Vörös Segély titkára. A bor-i koncentrációs táborban halt meg.
- 35 Sollner József (1896–1957) aranyműves, a KMP alapító tagja. 1925-ben a Magyarországi Szocialista Munkáspárt vezetőségi tagja, illegális szemináriumok előadója. 1945-ig összesen 13 évet tölt börtönben, internálótáborban. 1945 után különféle párt- és szakszervezeti funkciókat tölt be.

- 36 Ságvári Endre (1913–1944) jogász, kommunista politikus. Az Országos Ifjúsági Bizottság titkára, 1940-től a KMP Titkárságának tagja. 1942-től illegalitásban él, a háború elleni mozgalom egyik irányítója, a Békepárt egyik vezetője. 1944 júliusában az őt elfogni igyekvő rendőrökkel vívott tűzharcban vesztette életét.
- 37 1936. május 7-én a Komintern (Kommunista Internacionálé, 1919-től a kommunista pártok nemzetközi szervezete moszkvai székhellyel) Végrehajtó Bizottsága határozatot hozott a KMP válságáról, s elmozdította helyéről annak Központi Bizottságát. A határozat szerint a pártvezetés szabotálja a Komintern VII. kongresszusának határozatait az antifasiszta népfretpolitikáról, felelős a hazai lebukásokért, stb. Ezt követően a Moszkvában élő vezetőket (Huszti Ferencet, Sebes Pált, később Kun Bélát) letartóztatták. A hazai szervezetek utasítást kaptak tevékenységük beszüntetésére, megszűnt a hazai illegális kommunista sajtó, 1937-ben feloszlott a KIMSZ, stb.
- 38 Utalás a Petöfi Kör történészvitájára (1956. május 30 – június 1.); ld. sorozatunk III. kötetében.
- 39 Országos Ifjúsági Bizottság, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ifjúsági mozgalmának vezető szerve. A harmincas évek közepétől a KMP erősen befolyásolta. (Ld.: *Az Országos Ifjúsági Bizottság.* (Szerk. Bakó Ágnes — Svéd László) Bp. Kossuth, 1984.)
- 40 Balázs Anna: *Májusi lakodalom* c. regényéről van szó. (első kiad.: Bp. Magyar Téka, 1947. Az említett kiadás: Bp. Szikra, 1955. Érdekes könyvek 8.)
- 41 Lavrentyij Pavlovics Berija szovjet miniszterelnök-helyettes és belügyminiszter, a szovjet párt elnökségi tagja letartóztatásáról 1953. július 10-én jelent meg a közlemény. 1953. december 23-án hat társával (V. Merkulov, V. Dekanozov, B. Kobulov, Sz. Goglidze, P. Mesik, L. Vlodzimirszkij) golyó általi halálra ítélték és kivégezték. — Beriját azzal vádolták, hogy 1919–20-ban az azerbajdzsáni „ellenforradalmi kormány ügynöke volt”, együttműködött a grúz mensevik kormány titkosszolgálatával, valamint — közvetve — az angol titkosszolgálattal. E legalábbis kétes megalapozottságú vádakkal szemben akkor szó sem esett a sztálini terrorban játszott szerepéről, sem a Sztálin halálát követő hatalmi harcokról, mely utóbbi elsődleges oka volt Berija kivégzésének.
- 42 Tito jugoszláv elnök 1956. június 1–22. között látogatott a Szovjetunióba.
- 43 A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának (Kominform) 1948-as és 1949-es jugoszláv- és Tito ellenes határozataira való utalás.
- 44 1930. szeptember 1-én a Szakszervezeti Tanács csendes tüntetést szervezett a munkanélküliség ellen; a szervezésbe a KMP is bekapcsolódott azzal a céllal,

hogy azt hangos politikai demonstrációvá változtassa. Budapesten a megmozdulásban végül százezernél többen vettek részt, s számos vidéki városban is voltak tüntetések.

- 45 1932-ben Moszkvában letartóztatták és koholt vádak alapján elítélték Szerényi Sándort, (Barna) Bergmann Józsefet, Kiss Hugót, Házi Károlyt, Lovas Mártont és Krieszl Józsefet. Bergmann és Krieszl a fogságban meghalt, a többiek a háború után kiszabadultak és hazatértek Magyarországra.
- 46 Az ún. Kun-frakció és a Landler-frakció küzdelméről van szó.
- 47 Kun Béla (1886–1939) újságíró, kommunista politikus, a KMP alapító tagja, az első hazai KB elnöke. 1919-ben a Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa és tényleges vezetője. 1919 után bécsi, majd szovjet emigrációban élt, ahol a párt Külföldi Bizottságát vezette. 1937-ben koholt vádak alapján letartóztatták; a börtönben meghalt. 1956. febr. 21-én a *Pravda* hasábjain jelent meg Varga Jenő, a néves kommunista közgazdász cikke „Kun Béla születésének hetvenedik évfordulója” címmel, ami politikailag Kun rehabilitálását jelentette. (Ugyanezen a napon a *Szabad Népb*ben is szerkesztőségi cikk jelent meg „Kun Béla születésének hetvenedik évfordulójára” címmel.)
- 48 A KMP II. kongresszusáról van szó, amely 1930. febr. 27 – márc. 15. között ülésezett a Moszkva melletti Aprelevkában. Az itt megválasztott Központi Bizottság pontos névsora nem ismeretes, de tagjai között volt Bergmann József, Boér Ferenc, Fürst Zoltán, Juranovszki Béla, Kiss Hugó, Kun Béla, Lovas Márton, Nagy Pál, Normai Ernő, Oancz József (rendőrügynök), Polányi Máté, Pothornik József, Rostás István, Szerényi Sándor, Tisza Antal.
- 49 Nincs tudomásunk arról, hogy kit rehabilitáltak 1956-ig Szerényi Sándor társai közül. (Vö. a 46.sz. jegyzettel.) Lovas 1946-ban, Kiss 1959-ben, Házi 1954-ben tért haza a Szovjetunióból.
- 50 Szemák Jenő (1887–1971) jogász, kúriai tanácselnök, a Budapesti Büntetőtörvényszék elnöke 1939–1944 között. Ő volt az 1927-es Szántó Zoltán elleni per és az 1935-ös Rákosi-per bírója.
- 51 A Komintern VII. kongresszusát 1935 júliusában tartották Moszkvában. Itt fogalmazódott meg az antifasiszta népfront politikai irányvonala, szemben a korábbi szektás kommunista felfogással, amely a szociáldemokrácia elleni harcot tartotta elsődlegesnek.
- 52 1956 május végén több ún. „társadalmi szervezet és mozgalom” foglalt állást a Hazafias Népfronttal való egyesülés, ill. a kapcsolatok szorosabbra fűzése mellett.

(Június 16-án a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége és az Országos Béketanács egyesült a Népfronttal.) Ujhelyi megjegyzése erre utal.

- 53 Utalás arra, hogy 1953-ban Ujhelyi Szilárd börtönben volt.
- 54 A szünetben valaki egyéni panasszal kereste meg Kiss Károlyt; itt erre reagált.
- 55 Kiss Károly a vita közben egy hivatalos fogadásra ment, de onnan a vita végére visszatért.